

SOLAK-ZÂDE TARİHİ THE HISTORY OF SOLAK-ZÂDE

SÜLEYMAN LOKMACI

Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University

slokmaci@erzincan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8526-1725>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 05.02.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 11.05.2018

Sayfa-*Pages* : 515-531

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3885>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaead>

This article was checked by

 iThenticate®

SOLAK-ZÂDE TARİHİ*
THE HISTORY OF SOLAK-ZÂDE

SÜLEYMAN LOKMACI

Öz

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi 17. yüzyılda İstanbul'da yaşamış tarihçi, şair ve bestekârdır. Hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Solak-zâde şiiirlerinde "Hemdemî" musikide ise "Miskali" mahlaslarıyla tanınmaktadır. Küçüklüğünden itibaren tarih kitaplarına ilgi gösteren Solak-zâde, Hasodabaşı Hasan Ağa'nın teşvikiyle yazdığı ve kendi adıyla meşhur Nevadirü'l Vukû isimli eserin de müellifidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan I. Ahmed'in vefatına kadar gerçekleşen askeri ve siyasi olayları ihtiva eden Solak-zâde Tarihi, Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârih'i, Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühü'l Ahbar'ı ve Edimli Mehmed b. Mehmed'in Nuhbetü't Tevârih isimli eserlerinin icmalidir. Müellif kaynaklarını hiç değiştirmeden aynen aktardığından orjinalikten uzak olan eser, Joseph Von Hammer tarafından Osmanlı Tarihi hakkında yazılmış en faydalı hülasa olarak nitelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Solak-zâde Tarihi, Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Hemdemî, Miskali, IV. Murad, Sadeddin Efendi.

Abstract

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi is a historian, poet and composer who lived in İstanbul in the 17th century. Solak-zâde whom we have little information about is known for pseudonyms such as "Hemdemî" in his poetry and "Miskali" in music. Solak-zâde, who was interested in history since childhood, is the author of Nevadirü'l Vukû' which he wrote with the encouragement of the concierge Hasan Ağa. The history of Solak-zâde, which includes military and political incidents starting from the foundation of the Ottoman Empire until the death of Sultan Ahmet I, is a kind of synopsis of Hoca Sadeddin Efendi's Tacü't Tevârih, Kühü'l Ahbar of Mustafa Ali from Gallipoli and Nuhbetü't Tevârih of Mehmed b. Mehmed from Edirne. The work, which is far from authenticity because the author narrated his resources without changing them, has been described by Joseph Von Hammer as the most useful summary on the history of the Ottoman Empire.

Key Words: History of Solak-zâde, Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Hemdemî, Miskali, IV. Murad, Sadeddin Efendi.

* Bu makale Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi isimli doktora tezinden üretilmiştir.

I. Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin Hayatı

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da yaşamış tarihçi, şair ve bestekârdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1000 (1591/1592) yılında doğduğu tahmin edilmektedir (Özergin 2009: 749). Babası Solakbaşı olduğu için Solak-zâde olarak anıldığı gibi şiirlerinde arkadaş, hem-sohbet anlamlarına gelen "Hemdemî" mahlasıyla, mûsikide ise "Miskalî" mahlasıyla tanınmaktadır (Mehmed Cemaleddin 2003:47; Mustafa Safayî 2005:713-714). Eserlerinde hayatı ve ailesinden bahsetmediğinden hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu sebeple kendisiyle ilgili bilgiler genellikle tahminlere dayanmaktadır. Babasının padişah muhafızı (solakbaşı) olması sayesinde çocukluğu ve gençlik yılları saray ve çevresinde geçen Mehmed Hemdemî, Enderun'da eğitim almıştır (Özcan 2009:370; Yeni Türk Ansiklopedisi 1985:3639). Evliya Çelebi'nin, Seyahatname isimli eserinde, Solak-zâde'nin gece-gündüz IV. Murad'ın huzurunda bulunduğu bahsetmesi ve Hasoda başı Hasan Ağa'ya olan yakınlığı sarayda önemli bir vazifede bulunduğunu düşündürmektedir (Evliya Çelebi 1314:I; Özergin 2009:749). Nitekim bazı kaynaklarda onun Hasoda Zabıtlığı'ne kadar yükseldiği ileri sürülmektedir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi: 10638). Sultan IV. Murad'ın vefatından sonra da saraydaki görevine devam eden Solak-zâde Sultan İbrahim, Hatice Turhan Sultan ve IV. Mehmed tarafından da himaye edilmiştir (Yeni Türk Ansiklopedisi 1985:3639; Özcan 2009:370). Bazen çağdaşı olan ve Evliya Çelebi'nin "müsavvirlerin ser-çeşmesi" olarak nitelendirdiği yeniçeri ocağına mensup ve Kalekapısı Mezarlığı'nda medfun Miskalî Solak-zâde Nakkaş Behzad'la karıştırılarak kendisinin nakkaşlık yönü olabileceği ileri sürülse de bu konuda başka bir bilgi bulunmamaktadır (Buttanrı 2001: 36-37; Özcan 2009:370; Özergin 2009:749).

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi 1068 (1657/1658) yılında vefat etmiştir (Mustafa Safayî 2005:713-714). Silivrikapısı'nda Seyyid Nizam Dergâhı'na giden caddenin sağ tarafında Çeşmebaşı denilen kahvehanenin köşesinde defnedilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir 1342: 81).

A. Eserleri

1. Divan

17. yüzyılın önemli şairlerinden olan ve Hemdemî mahlasıyla tanınan Solak-zâde'nin bir divanı olduğu bilirse de eser günümüze ulaşmamıştır (Özergin 2009: 749).

2. Fihrist -i Şâhân

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan IV. Murad dönemine kadar tahta geçen padişahların cülus tarihleri ve saltanatları sırasında gerçekleşen önemli siyasi olayları manzum olarak anlattığı "Fihrist-i Şâhân" adıyla bilinen eserin de müellifidir. Müellif Fihrist-i Şâhân'ı, Osmanlı Tarihi'nin herkes tarafından bilinmesi amacıyla telif etmiştir (Solak-zâde AF15:1/b).

Solak-zâde Tarihi'ne dîbâce olarak eklenen Fihrist-i Şâhân manzumesi Vak'anüvis Reşid Efendi ve Münif Paşa, Üsküdarlı Sırrı, Said Paşa, Lebîb Efendi, Derviş Mülhemî Efendi, Nazîrâ İbrahim Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi ve

Ziya Paşa tarafından zeyiller yapılmak suretiyle Sultan Abdulaziz dönemine kadar getirilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir 1342: 81; Özcan 2009: 370).

Fihrist -i Şâhân'a ait nüshalar;

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi (19 Hk 3234/2), Manisa İl Halk Kütüphanesi (45 Hk 1403), Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi (06 Hk 469/2), Mısır Milli Kütüphanesi (Mecâmi Türkî Talat 127 ve Mecâmi Türkî Talat 77 ve Edebi Türkî Talat 155 ve Mecâmi Türkî Talat 140), Ali Emirî Efendi Manzum eserler (Millet Ktb. No. 1318), Esad Efendi (Süleymaniye Ktb. No. 3612/16), Nafiz Paşa (Süleymaniye Ktb. No. 1183), Hüsrev Paşa (Süleymaniye Ktb. 327/2), Köprülü Kütüphanesi Türkçe Yazmaları (415/2) (www.yazmalar.gov.tr).

3. Besteleri

Döneminin önemli bestekârlarındandır. Müsikide Miskalî unvanıyla ün yapmıştır (Mehmed Süreyya 1996: 171). Muhayyer ve rast makamlarında besteleri bulunmaktadır (Özkan 2006:23; Özkan 2007:462). Miskalî olarak anılmasında Miskal adı verilen nefesli çalgının mucidi olması (Güftî 2001:243) ve bu çalgıyı başarıyla icra etmesi etkili olmuştur. Baharistan isimli hüseyinî peşrevi, uşşak peşrevi, nevâ peşrevi, nişâbûr peşrevi, segâh peşrevi, nikriz peşrevi, rast peşrev, acem peşrev, eviç saz semâisi ve iki adet mahur şarkının aralarında bulunduğu, bazıları mehteran tarafından icra edilen, yirmi dokuz adet peşrev ve altı adet saz semaisinin bulunduğu bilinmektedir. Bu bestelerinden başka notası bulunmayan altı peşrevi daha vardır (Özergin 2009:750). Müzik alanındaki bu üretkenliği onun önemli saz bestekârlarından birisi olduğunu gösterir. Güfteli eserlerinden hiçbirisinin notası günümüze ulaşmamıştır (Özcan 2009:370; Yeni Türkiye Ansiklopedisi 1985:3639). Ayrıca Türk Müziğinde “Birleşik Makam” olarak bilinen makamın da mucididir. Bestecilikteki mahareti sayesinde IV. Murad tarafından himaye ve teşvik görmüştür (Kuruçay ve Dereli 2012:119-120).

4. Nevâdirü'l Vukû' (Solak-zâde Tarihi)

a. Eserin İsmi, Telif Sebebi ve Telif Tarihi

Solak-zâde Mehmed Hemdemî eserinde hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi vermediği gibi eserinin ismi konusuna da değinmemiştir. Bununla birlikte eser genellikle müellifin adına nisbetle Solak-zâde Tarihi olarak anılmıştır. Ancak Avusturya Milli Kütüphanesi A.F.15 (472) arşiv numaralı nüshanın 282/a nüshasında eserin adı Nevâdirü'l Vukû' olarak geçmektedir. Bu ayrıntı esere ait diğer nüshaların hiç birisinde yer almamaktadır.

Kendi ifadesiyle çocukluğundan itibaren tarih kitaplarına ilgi gösteren müellif, Osmanlı padişahlarının uğurlu zamanlarında gerçekleşen olayları ve garip vakaları kaleme alarak alemde bir eser koymak ve bu sayede haşre dek hatırlanmak arzusunun taşıyıcısıdır. Ancak geçen zamanla birlikte zihninin perişan hale gelmesi sebebiyle bu amacını biraz ihmal etse de melek huylu ve cömert bir zât olarak nitelendirdiği Hasodabaşı Hasan Ağanın teşvikiyle Solak-zâde Tarihi adıyla meşhur Nevâdirü'l Vukû' isimli eserini kaleme almıştır (Solak-zâde AF15:1/b). Bazı kaynaklarda bu telif girişiminde padişah tarafından Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârih isimli eserini

icmal etmekle görevlendirilmesinin etkili olduğu belirtilmektedir (Özcan 2009:370; Güftü 2001:244).

Eserin müsveddesi durumunda olan Avusturya Milli Kütüphanesi A.F.15 (472) arşiv numaralı nüshanın 236/b nüshasında eserin telif tarihinin 1037 (1627/1628) olduğu belirtilmiştir.

b. Eserin Muhtevası

Nevâdirü'l Vukû' Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlasa da bitişi nüshalara göre farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili diğer kaynaklarda da eserin bitişiyle ilgili ortak bir kanaat yoktur. Bursalı Mehmed Tahir Bey, eserin Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar geldiğini bildirirken (Bursalı Mehmed Tahir 1342:80) Zeki Velidi TOGAN'a göre eser 1053 (1643) yılına kadar, Nezihî AYKUT'a göre ise 1067 (1657)'ye kadar gerçekleşen olayları ihtiva etmektedir (Hüseyin Tuği 2010: CXXXVI; Togan 1950:208). Eserin bitişiyle ilgili bu belirsizliğin sebebi müellifi tarafından tamamlanamamış olmasından kaynaklanabilir. Franz BABİNGER, Nevâdirü'l Vukû''ya ait nüshalar arasındaki farklılığın sebebinin nüshaların farklı kişiler tarafından tamamlanmış olmasından kaynaklanabileceğini ve bu sebeple eserin tam olarak hangi döneme kadar geldiğinin anlaşılamayacağını ifade etmektedir (Babinger 1982:223).

Çalışmamızın temelini oluşturan Avusturya Milli Kütüphanesindeki A.F.15 arşiv numaralı nüshaya göre eser, Osmanlıların atası olan Kayıhan Kabilesi'nin Anadolu'ya göçü ile başlayıp Sultan I. Ahmed'in vefatına kadar gerçekleşen siyasi ve askeri olayları ihtiva etmektedir.

c. Esere Ait Nüshalar

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin kaleme aldığı, Nevadirü'l Vukû isimli Osmanlı Tarihi'ne ait eseri, döneminin en kıymetli çalışmaları arasında yer almaktadır. Merhûm Solak-zâde'nin şiir sanatındaki maharetinin yansımalarıyla dolu olan eserin yurt içinde ve yurt dışında birçok nüshası mevcuttur. Bu nüshalar arasında bulunan Avusturya Milli Kütüphanesinde A.F.15 (472) numaralı nüsha eserin tespit edilebilen en eski nüshası olması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca nüshanın derkenarlarında yazılı bulunan "*Câmi' -i Ahmed Hanın evvel Cum'a namazı mâh-ı şa'bânın evâsıtında kılındı. Şeyh Kutbü'l Ârifîn kılmuşlardır ki Üsküdarî Mahmud Efendi yadigâridir işitdiğin yaz*" (358/a) ve 359/b varağındaki "*Sultân Ahmed merhûmun salat-ı cenazesini Üsküdarlı Kutbü'l Arifîn Şeyh Mahmud Efendi kılmuştur. Müverrih bu irâde-i hakikat hali tefehhüs eylediğın yazmış*" (359/b) ifadelerden bu nüshanın müellife ait müsvedde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca nüshanın 172/b, 175/a ve 180/b varaklarının kenarlarında latin harfleriyle yazılmış ve silik olduğu için okunamayan birtakım notlar bulunmaktadır.

İki kısımdan oluşan nüshanın birinci kısmı kuruluştan Sultan III. Murat dönemi sonuna kadar gerçekleşmiş olayları ihtiva etmektedir. Bu kısmın 217/b varağında Şehzade Bayezid'in Acem Şahı Tahmasb'ın yanına sığınma olayı anlatılırken konu yarıda kesilerek 956 (1549) yılındaki Gürcistan Seferinden itibaren vuku bulan olaylar farklı bir üslupla tekrar ele alınmıştır. İkinci kısımda ise "*Tevârih -i Âl-i Osmân Fâtih-i Egrî Sultân Muhammed Han Müellif Solâk-zâde Nevâdirü'l Vukû'*" başlığı altında Sultân III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerini anlatmaktadır.

Esere ait diğer nüshalar Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatına kadar Nevâdirü'l Vukû' adlı eserin temize çekilmiş haliyle Hasanbeyzâde Tarih'lerinin birleştirilmiş halidir. Bu sebeple A.F.15 (472) arşiv numaralı nüsha dışındaki nüshalar Solak-zâde Tarihi hakkında yeterli bilgi vermemektedir.

Yurt Dışında Bulunan Nüshalar		
Bulunduğu Yer	Arşiv Numarası	Varak Sayısı
Avusturya Milli Kütüphanesi	A.F.15 (472)	359
Avusturya Milli Kütüphanesi	H.O.21	179
Almanya Milli Kütüphanesi	Hs.or.1105	554
Almanya Milli Kütüphanesi	Ms.or.qu.1663	240
Mısır Milli Kütüphanesi	Tarih-i Türkî 413	494
Mısır Milli Kütüphanesi	6038	361
Mısır Milli Kütüphanesi	Tarih-i Türkî 140	361
Fransa Milli Kütüphanesi	Regius 1297-6	314

Yurtiçinde Bulunan Nüshalar		
Bulunduğu Yer	Arşiv Numarası	Varak Sayısı
Süleymaniye Kütüphanesi (Nuruosmaniye)	3138	440
Süleymaniye Kütüphanesi (Nuruosmaniye)	3137	440
Süleymaniye Kütüphanesi (Hafid Efendi)	225	250
Süleymaniye Kütüphanesi (Hamidiye)	906	306
Süleymaniye Kütüphanesi (Halet Efendi)	604	382
Süleymaniye Kütüphanesi (Mihrişâh Sultan)	302	472
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi	B.199	382
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi	R.1102	103
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi	A.3078	490

Esere ait el yazması eserlerin yanında 1298 tarihinde İstanbul Mahmud Bey Matbaasında basılmış 773 sayfadan oluşan matbu nüsha ile 1271 tarihinde basılan ve 83 sayfadan oluşan taşbasması nüshalar da bulunmaktadır.

d. Solak-zâde'nin Kaynakları

Solak-zâde Tarihi'nin kaynaklarıyla ilgili yapılan değerlendirmelerde eserin kuruluştan Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârihi'ni (Togan 1950:208) ve Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonrası için Hasan Beyzâde Tarihi'nin hiç değiştirilmeden kullanıldığı fikri hâkimdir. M. Cavit BAYSUN, Solak-zâde'nin Hasan Beyzâde Tarihini hiçbir değişiklik yapmadan naklettiğini ileri sürmüştür (Baysun 1953:321; Arıkan 2011:69). Prof. Dr. Nezih AYKUT'da M. Cavit BAYSUN'la aynı fikirde olmakla birlikte Solak-zâde'nin Hasan Beyzâde Tarihi'nin muhtevasını kısaltma veya değiştirmeye lüzum görmeden ilgili kısımları kendisine mal ederek aynen aktardığı düşüncesindedir (Hasan Beyzâde 2004: CCCLXXXVII). Yine AYKUT'a göre II. Osman ve I. Mustafa'nın ikinci saltanat dönemi için Solak-zâde Tarihi'nin başlıca kaynağı Hüseyin Tuği'nin Musibetnâme adlı eseridir (Hüseyin Tuği 2010: CXXXVI). Vahid ÇABUK, Solak-zâde'nin eserinin son kısmında bizzat görgü tanığı olduğu olayları aktardığını ileri sürmüştü de (Çabuk

1989:VI) bunun doğru olmadığı, Solak-zâde Tarihi'nin son kısmının Vecihi Tarihi'nden eklendiği ve bu kısmın sanıldığı gibi orjinal olmadığı görülmektedir (Afyoncu 2007:64).

Solak-zâde Tarihi'nin kaynakları konusunda yukarıda bahsedilen görüşlerin temelinde eserle ilgili daha önce yapılan çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki A.3078 arşiv numaralı nüshanın esas alınması ve eserin yurt dışındaki nüshalarının incelenmemiş olması yatmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi A.3078 arşiv numaralı nüshayla birlikte Nuruosmaniye 3138 ve 3137 arşiv numaralı ve Hamidiye (Murad Molla Ktb.) 906 arşiv numaralı ve Haletefendi 604 arşiv numaralı ve Fransa Milli Kütüphanesi Regius, 1297/6 arşiv numaralı ve Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunan H.O.21 arşiv numaralı nüshalarada Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonundan itibaren Hasan Beyzâde Tarihi aynen yer almaktadır. Ancak Nuruosmaniye 3138 arşiv numaralı nüsha ve Avusturya Milli Kütüphanesi H.O.21 arşiv numaralı nüshalarda bulunan derkenârlarda yer alan ifadelerden anlaşıldığına göre, Hasan Beyzâde Tarihi Solak-zâde Tarihi'ne müellifin vefatından sonra eseri istinsah eden müstensihler tarafından eklenmiştir¹.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî eserinde kaynak olarak 15 ve 16. yüzyılda tarih alanında kıymetli eserler vücuda getirmiş olan Mevlânâ Ruhi, Şerefeddin 'Âlî Yezdî, Molla Hamza, Mustafa bin Celâl Tevkî, Müneccimbaşı Ahmed, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Âşıkpaşazâde, İdrîs -i Bitlisî, İbrahim Peçevî, Rumîlî Kadıaskeri Hamid Efendi, Seydi Ali Çelebi, Şair Sami Bey, Şems Ahmed Ağa ve Yahya Bey'in eserlerinin isimlerini zikr etse de aslında bu kaynakları kendisi kullanmamış, eserini hazırlarken neredeyse aynen aktardığı Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârihi, Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühü'l Ahbârî ve Nusret-nâmesi ile Edirneli Mehmed bin Mehmed (Er Rumî)'in Nuhbetü't Tevârihi'nin kaynaklarını kendi kaynakları gibi göstermiştir.

Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühü'l Ahbârî'ndan da önemli bir ölçüde faydalanan Solak-zâde'nin II. Selim, III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemleri için kaynağı Edirneli Mehmed bin Mehmed (Er Rumî)'in Nuhbetü't Tevârih adlı eseridir. Müellif ayrıca sınırlı olmakla birlikte Selânîk'i Tarihi'nden de faydalanmıştır.

Tacü't Tevârih'in Kaynak Olarak Kullanımına Ait Örnekler

Solak-zâde Tarihi Yazuv Sultan Selim dönemi sonuna kadar Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârih adlı eserinin sadeleştirilmiş ve kısmen özetlenmiş halinden başka bir şey değildir (Togan 1950:208). Konuların kronolojik aktarımı dahi Tacü't Tevârih'le aynıdır. O, Sadeddin Efendi'nin kaynaklarla ilgili yaptığı tenkitleri kendi düşünceleri gibi aktarmaktan çekinmemiştir. Solak-zâde'nin Sadeddin Efendi'nin eserini bu şekilde kullanmasında padişah tarafından Tacü't Tevârih'i icmal etmekle görevlendirilmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır (Özcan 2009:370). Solak-zâde

¹ Solak-zâde Tarihi, Nuruosmaniye Kütüphanesi 3138, varak no: 316/A "Bu mahalle gelince Solâkzâde merhûmun müsveddesinden beyâz olunup aşagısı Kânije Fethinde tezkirecilik hizmetinden sonra Reisü'l küttâb olan Hasan Begzâde nam kimesnenin tahrîr eylediği tarihten tahrîr olunmuşdur.", Solak - zâde Tarihi, Avusturya Milli Kütüphanesi H.O.21, varak no: 132/b: "Bu mahalle gelince istinsâh eylediğimiz nüsha Solâkzâde merhûmun kendi müsveddesinden beyâz edüp bundan sonra Kânije Fethinde tezkirecilik hizmetinden Reisü'l küttâb olan Hasan Begzâde'nin tevârihten tahrîr etmekle biz dahi öylece istinsâh etdik ma'lûm oluna."

Mehmed Hemdemi Çelebi Hoca Sadeddin Efendi'nin Tacü't Tevârîh'ini kullanırken kaynağına atıp yapmaksızın muhtevayı aynen aktarma yoluna gitmiştir.

Solâk-zâde Tarihi

Bu tas sernîgûn olmaz cefâdan bir nefes hali / Gönül verme ana ey akıl anın böyledir hali (Nesr) Hâlen Sazlıdere'de türbesi mâ'lümdür. Merhûmun Bursa'da mescidi ve medresesi vardır. Ve Bursa Hisârı'nda mescid ve medresesi ve imâreti olan İsâ Beg anın ferzend-i sülbiyesidir. Bâyezîd Pâşâ'nın şehâdetinden mukaddem İzmiroglu Cüneyd Beg dahi müte'allikatı ile Düzme yanına varmış idi. Ana dahi pâye-i vezâretle ri'âyet olunup hayli iltifâta mazhar düşdü. Ve Rumili'nin yayasını müsellemler edüp biri birine harçlıkcı eylemek anın tedbîri ile Düzme eyyâmında peydâ olmuşdur. Ve hem hadden ziyâde sipâh ve piyâde ki azab demekle ma'rûfdur... A.F.15/51/b

Tacü't Tevârîh

Bu tas sernîgûn olmaz cefâdan bir nefes hali / Gönül verme ana ey akıl anın böyledir hali. Merhûmun Bursa'da mescidi ve medresesi vardır. Ve Bursa Hisârı'nda mescid ve medresesi ve imâreti olan İsâ Beg anın ferzend-i sülbiyesidir. Bâyezîd Paşâ'nın şehâdetinden esbak İzmiroglu Cüneyd Beg dahi a'vânî ile Düzme yanına varmış idi ve ol dahi pâye-i vezâret rütbesine erişmiş idi ve Rumili'nin yayasını müsellemler ba'zını ba'zına harçlıkcı eyleyüp ellişer akça vermek anın tedbîri ile Düzme eyyâmında peydâ olmuşdur. Ve hem hadden ziyâde sipâh ve piyâde ki azab demekle ma'rûfdur cem' etdiler.

Tacü't Tevârîh, Matbaa -i Amire, İstanbul 1862, s: 308

Solak-zâde Tarihi

Karamanoğlu vefât edicek Pîr Ahmed Beg Konya'da mesned nişîn olup büyük biraderi İshak Beg Konya tahtgâhından dür ve hükümetini İçili'ne mahsûr eyledi. Süleyman ile Nûre Sofî Sultân Muhammed Hân asitânesine ilticâ edüp mahsûldâr-ı tîmârlar ile ri'âyet olundular. İshak Beg da'vâ-yı istihkâk ederken pederi hükümetinden dür olduğuna bî huzûr olup Uzûn Hasan'a mürâca'at nâme gönderüp biraderi elinden Karaman tahtını tahlîse imdâd-ı recâ eyledi. Ve imdâd için asker gönderdiği takdirce her merhalesine bin sikke hasene vermesi ta'ahhüd ve iltizâm eyledi. Uzûn Hasan İshak Beg'in peygâmın ve filori nâmın işidecek tama'a düşüp Erzincan yolundan Sivas'a geldikde İshak Beg istikbâl idüp Karaman diyârına getirdi. Pîr Ahmed Beg anlarla mukâbeleye kadir olmayacağını bilüp biraderleri ile şâh-ı âlicenâb dergâhına şitâb edüp...

A.F.15/83/b

Tacü't Tevârîh

Karamanoğlu'nun besât-ı hayatı tayy olacak oğlu Pîr Ahmed Beg Konya'da mesned nişîn olup İshak Begi (okunmuyor) tahtgâhından dür ve eyaletgâhını İçili'ne mahsûr eyledi. Süleymân ile Nûre Sofî Sultân Muhammed Hân Gâzi asitânesine ilticâ ile karîn-i ser ferâzı olup mahsûldâr-ı tîmâr ile ri'âyet olundular. İshak da'vâ-yı istihkâk eder iken pederi tahtgâhından dür olduğuna bî huzûr olup Hasan-ı Dırâz dâmenine teşebbüs etmeğe agâz edüp hedâya ile darâ'at nâme gönderüp biraderleri elinden Karaman

tahtgâhını tahlise dermân istedi. Ve imdâd için sevk-i ecnâd ettiği takdirce ücret-i kadem her merhalesine bin filori vermesi iltizâm eyledi. Hasan-ı Dırâz dahi İshak Beg'in peygâmın ve filori nâmın gûş edecek deryâ-yı tama'ı hurûş edüp hemâdem râh-ı Erzincan'dan Sivas'a geldi. İshak Beg dahi Hasan-ı tavîl istikbalinde te'cîl edüp envâ'-ı tebcîl ile Vilâyet -i Karaman'a getirdi. Pîr Ahmed'in ol gürûh-i anbûh ile mukâvemete iktidârı olmadığı cihetden biraderleri ile şâh-ı valâ cenâb dergâhına şitâb edüp...

Tacü't Tevârih, Matbaa -i Amire, İstanbul 1862, s: 499

Künhü'l Ahbâr'ın Kaynak Olarak Kullanımına Ait Örnekler

Solâk-zâde Tarihi

Künhü'l Ahbâr sâhibi merhûm Ali Efendi yazdığı üzere bu dahi meşhûr ba'zı tevârihde mestûr ve'l sine-i nâsda mezkûrdur ki Bursa halkı leşker-i Tâtâr gâretinden makhûr ve nice vechile müte'ellim ve me'sûr olduklarında ol zamanda kutb-i âlem olan Emîr Sultân Hazretleri'ne vardılar. Timur leşkerini bu diyârdan def' edüp bizi mazarratlarından kurtarın diyü yalvardılar. Anlar dahi mürîdlerinden birine işâret idüp Timur Hân ordusuna gönderir felân na'lbandı bulup bizden selâm eyle. Ba'del veym ahar diyâra teveccüh buyurmaları mercûddur. Benim lisânımdan söyle diyü vasiyyet ederler. Vaktâ ki ol mürîd şahıs na'lbanda varır. Emîr Sultân'ın kelâmını nakl kılıp i'lâm edince na'lband-ı mezbûr nola hatırları için kalkalım diyü buyurur. Hemân na'lbandlığa müte'allik olan aletini devşirüp hazır olunca anı görürler ki Asker-i Timur birbirine bakmayup çekilüp giderler. Acem Diyârına dogru azîmet ederler... *A.F.15/33/a-33/b*

Künhü'l Ahbâr

Bu dahi meşhurdur ki Bursa halkı leşker-i Tâtâr gâretinden makhûr ve nice vechle müte'ellim ve me'sûr olduklarında ol zamânda gavs-ı rüzgâr olan Emîr Sultân'a varırlar. Timur leşkerini bu diyârdan def' edüp bizi mazarratlarından kurtarın diyü yalvardılar. Anlar dahi mürîdlerinden birine işâret edüp Timur Hân ordusuna gönderdiler. Falân na'lbandı bulup bizden arz-ı selâm eyle. Bugünden sonra ahar diyâra teveccüh buyurmaları mercûddur diyü benim lisânımdan söyle diyü vasiyyet ederler. Vaktâ ki ol mürîd na'lbanda varırlar Emîr Sultân'ın kelâmını nakl edüp hatırları için kalkalım diyü buyurur. Hemân na'lbandlığa müte'allik olan aletini devşirir. Anı görürler ki Asker-i Timur birbirine bakmayup çekilüp giderler. Acem Diyârı'na dogru azîmet ederler...

Künhül Ahbâr, TTK Tıpkıbasım, Ankara 2009, varak: 35/ B

Solâk-zâde Tarihi

Ammâ Câmi'ü'l Mekkûnât nâm kitapda ve Ahmedî karındaşı Molla Hamza'nın târihinde yazar ki Yıldırım Hân'ın ahz olunduğu gün Timur'un huzûruna getirdiklerinde envâ' i'zâz ile istikbâl idüp bir mesned üzere ikisi iclâs eylediler. Bâ'de'l mükaleme fermân-ı Timur ile önlerine ta'âm için sofrâ geldi. İbtidâ ortaya bir kâse ile yogurd konuldu. Yıldırım Hân yogurdu görünce ta'accüb künân hayrete varup bir zamân düşündü. Timur Hân bâ'is fikriniz nedir diyü istihbâr kıldıkda etdi ki mukaddemâ Sultân Ahmed Celâyir Bagdâdî bize gelüp iltica etmiş idi. Timur Hân'la bizim mülâkâtımız bi-l-ahare neye müncerr olur bu niyet üzere bir remil eyle diyü iltimâs eyledim. Önüne tahta remilin koyup eşkâl-i tarh eyledi. Ve birâz fikre varup sakalın sığadı durdu. Ba'dehu baş

kaldırıp etdi ki gâybın Allah bilir ammâ âkıbet ikiniz bir yere gelüp önünüze sofrâ konuldukda evvel gelecek ta'âm kâse ile yogurd olacaktır. Hâlen anın ilmîni tasavvur ederim... A.F.15/29/b

Kühü'l Ahbâr

Ammâ Câmi'ü'l Mekkûnât nâm kitapda ve Ahmedî karındaşı Molla Hamza'nın târîhinde yazılmışdır ki ol şeb ki Timur'un meclisine Sultân Bâyezîd'i getirdiler. Ba'de'l iclâl huzûruna sofrâ yaturdular ki ol konulan ta'âm bir kâse yogurd idi. Bâyezîd Hân ol yogurdu gördükde hayrete varup düşündü. Timur Hân bâ'is-i fikr-i mevfûr nedir diyü istihbâr kıldıkda cevabında mukaddemâ Sultân Ahmed Celâyir Bağdâdî bezmimizde mühimmâ-ı dervîş nihâd iken sizinle mülâkâtımız niyyetine reml etmiş idi. Bi-l-ahare ikiniz bir yere gelüp ibtidâ sofranıza gelecek ta'âm yogurd olacaktır diyü söylemiş idi. Hâlen anın ilmîni tasavvur ederim.

Kühül Ahbâr, TTK Tıpkıbasım, Ankara 2009, varak : 34 / A

Nusret-nâme'nin Kaynak Olarak Kullanımına Ait Örnekler

Solâk-zâde Tarihi

Dişarbakır Eyâletinden ma'zûl Osman Pâşâ gönderildi. Anlar dahi el-veledü sırrü ebîhi fehvâsınca peder-i zafer rehberi Özdemir Pâşâ gibi gûnâ gûn hucûm ve cünbüşler ederek fi-l-hâl neheng-i hevlânâk kenâr-ı deryâ çehde zâhir oldu. Ve sâhile çıkmış hass ü hânâk misâl rafızı bed girdârı birbirine katup lâşelerin peşte peşte kıldı. Dem oldu ki elindeki şimşiri altındaki semend-i bâd pâsı gibi kanlar feşândı. Mahal düşdü ki tîr-i ejderhâ te'siri nice sengîn-dilin kalbinde göz göre ateşler çıkarup yılanlar kuşandı. A.F.15/251/a

Nusret-nâme

Dişarbakır'dan münfasıl olan Osman Pâşâ kulları gönderilüp el-veledü sırrü ebîhi fehvâsınca peder-i zafer-rehberi Özdemir Pâşâ merhûm gibi gûnnâ gûn hucûm ve cünbüşler ve nusret-nümûn u fırsat-makrûn verzişler ile silahşörlerini tertîb ve semt-i gazâyı her birine ta'lim ve tergib eyleyerek fi-l-hâl neheng-i hevlânâk gibi kenâr-ı deryâ-çede zâhir oldu ve sâhile çıkmış hâs ü hâşâk gibi revâfiz-ı bed-girdârı birbirine katup puşte puşte kıldı. Dem oldu ki elindeki şimşiri altındaki semend-i salâbet-mesîri gibi kanlar kaşendi. Mahal düştü ki tîr-i ejderhâ te'siri nice sengin-i dilin kalbinden göz göre ateşler çıkarup yılanlar kuşandı.

Nusret-nâme, Hazırlayan: Mustafa Eravcı, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 100

Nuhbetü't Tevârih'in Kaynak Olarak Kullanımına Ait Örnekler

Solâk-zâde Tarihi

Def'ine nâmzed kılınan Vezir Hüsrev Pâşâ'ya Şam ve Haleb ve Maraş askeri gezend kimse itâ'at etmeyüp ve andan dahi Sivas câniblerinden geldiklerinde şitâ zamânı nihâyete erüp yanından daglatup gitdikleri müfsid-i mezbûrun Engürî'ye semtlerine geldikde mesmû'ı olmagla ardından bî bâk olup Anadolu muhâfazasından olan sâlifü'z zikr Hâfiz Ahmed Pâşâ ile cenk ü peykâr niyyetle kalkup Kütahya câniblerine azîmet etdi... A.F.15/315/a

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr

Def'ine nâmzed kılınan Vezir Hüsrev Pâşâ'ya Şam ve Haleb ve Maraş askerinden kimse ita'at etmeyüp andan dahi Sivas tarâflarına geldiklerinde şitâ zamanının nihâyete erüp yanından gittikleri müfsid-i mezbûrun Engüri'ye semtlerine geldiklerinde mesmû'ı olmagla Edirne'den bî bâk olup Anadolu muhâfazasında olân sâlifü'z zikr Hâfız Ahmed Pâşâ ile cenk etmek kasdıyla kalkup Kütahya tarâflarına gitdi...

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr, İstanbul 1276, s: 212

Solak-zâde Tarihi

Ol zaman ki sipâh tâ'ifesinin der devletde cem'iyetler edüp bâb-ı sa'âdet ve dârü's sa'âde agâsını katl etdiklerinden ve kendinin katli üzre dahi musirr olup ahd ü güft etdiklerin sâlifü'z zikr Vezir-i Azam ve Serdâr Meyveî Hasan Pâşâ ki Belgrad kışlasında işitdi. Bir gün dahi tevekkuf etmeyüp bervech-i ilgâr der sa'âdet cânibine teveccüh ve azîmet etdi. Sene ihda aşere ve elf şa'bânının yigirmi beşinci gününün gicesinde dâhil-i İstanbul olup Atmeydânı'nda zevcesi olan Âişe Sultân *dâmet ismetühâ* sarâyına ki dâhil oldu...A.F.15/315/a

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr

Ol zamân ki sipâh tâ'ifesinin der devletde cem'iyetleri olup bâbü's sa'âde ve dârü's sa'âde agâların katl etdirip kendinin katli için musirr olup ahd ü güft ü gû etdiklerin sâlifü'z zikr Vezir-i Azam ve Serdâr Yemişçi Hasan Pâşâ Belgrad kışlasında işitdikde bir gün dahi tevekkuf kılmayup ilgârla der devlete geldi. Sene ihda aşere ve elf şa'bânının yigirmi beşinci gicesinde dâhil-i İstanbul olup Atmeydânı'nda zevcesi Âişe Sultân sarâyına geldi...

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr, İstanbul 1276, s: 213

Solak-zâde Tarihi

Mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü günü ki yevm-i Cuma idi. Ol gice Çavuşbaşı gönderilüp merhûm hüdâvendigâr zamanında Diyarbakır Eyâletinden azl ile Yedikule'de habs olunan Divâne İbrahim Pâşâ ki Harem-i Muhteremde kethüdâ olan Cânfedâ Hâtûn'un karındaşı olup gâyetde zâlim ve seffâk-ı bî bâk ve bî eşfâk kimesne idi. Boğdurulup zâlimin cezası budur diyü meyyiti Yedikule kurbinde ki deryâya bırakıldı...

A.F.15/283/a

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr

Mâh-ı mezbûrun yigirmi üçünde Cumartesi gicesinde çavuşbaşı gönderilüp merhûm hüdâvendigâr zamanında Diyarbekir Eyâletinden azl ile Yedikule'de habs olunan Divâne İbrahim Pâşâ ki Harem-i Muhteremde kethüdâ olan Cânfedâ Hâtûn'un karındaşıydı gâyetde zâlim ve seffâk-ı bî pâk kişiydi. Bogdurulup meyyitin Yedikule kurbindeki deryâya bırakıldı.

Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr, İstanbul 1276, s: 177.

Selânikî Tarihi'nin Kaynak Olarak Kullanımına Ait Örnekler

Solak-zâde Tarihi

Târîh-i Hicret-i Nebeviyye Sallallahu Aleyh-i ve Sellemin dokuz yüz yetmiş saferinin rûz-i evvelinde şehriyâr-ı alî vekâr hazretleri arzu-yi temâşâ-yı sayd ü şikâr ile Halkalıpınar câniblerine hareket buyurmuşlar idi. Nâgâh cevvi-i semâda olan safvet-i kedûrete mütebeddil ve evzâ-ı felekiyye ve etvâr-ı icrâm-ı uluviyye şekl-i ahare mütehavvil olup etrâf ü eknâfda alâmet-i bârân müşâhede kılınmagnın leb-i deryâda vâki' Mîrî İskender Çelebi bagcasına sür'at -ı âlemi zulmât kaplayup mehâbet üzre yetmiş dört def'a yıldırım inüp...

N.O.3138/307/a

Selânikî Tarihi

Târîh-i Hicret-i Nebeviyye Sallallahu Te'âlâ Aleyh-i ve Sellemin sene ihdâ ve seb'in ve tis'ami'edesinde vâki' selh-i muharremü'l harâm ve gurre-i saferü'l muzafferinin dû şehbih gününde seheri pâdişâh-ı âlem penâh Sultân Süleyman Hân *eyyede'llâhu saltanatıhi* hazretleri Halkalidere etrâfında şikârgâha teveccüh buyurup etrâf ü eknâfda alâmet-i bârân müşâhede etmegin leb-i deryâda vâki' Ayastefanos denmekle meşhûr karye kurbunda Mîrî İskender Çelebi bagcasına nüzûl ü iclâl buyurduklarında evzâ'-ı felekiyye ve ecrâm-ı ulviyyenin harekâtı bu vechile oldu ki bir devirde ne işidilmiş ve ne görülmüş acib ü mehîb berk-i hâtîf ve sâ'ika âgâz edüp gerdûn gerdân kûm kûm kûmlayup âfâk inlemeye başladı. Ve azîm fırtınalar ile bir gün bir gice lâ-yenkati' şiddet birle bârân yagup ve şiddet ve mehâbet üzre yetmiş dört def'a yıldırım indi.

Mustafa Selânikî, Selânikî Tarihi, İstanbul, 1281, s: 2-3

B. Müellifin Tarihçiliği

Nevâdirü'l Vukû' Josheph von Hammer'e göre; "*Türkiye Tarihi hakkında yazılmış en faydalı hülâsa*" olarak nitelendirilse de (Hammer 1999:19) büyük ihtimalle tamamlanamamış olmakla birlikte orijinal bir eser olmaktan uzaktır. Eserde aktarılan olayların çoğusu ana hatlarıyla kendisinden önce yazılmış eserlerde mevcuttur. Eser bu yönüyle bir derleme niteliğindedir. Bu sebeptendir ki eser Solak-zâdenin kendi gözlemlerini ve değerlendirmelerini yansıtması bakımından zengin değildir. Eserinde kadercî bir anlayışı benimseyen Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, kaynak olarak kullandığı eserlerde hanedan üyeleri ve devlet yöneticileri hakkındaki eleştirilerin çoğunu hiç değiştirmeden aktararak dolaylı bir şekilde bu eleştirilere katıldığını göstermiştir. Özellikle Emir Süleyman'ı sabah ve akşam Edirne hamamlarında eğlenceye dalması sebebiyle eleştiren müellif, padişahların halkın ve askerinin durumundan haberdar olması gerektiğini vurguladıktan sonra, bu makamın keyfine düşkün ve halktan uzak kimselerin makamı olmadığını ve aksi takdirde memleket işlerinin sıkıntıya gireceğini vurgulamıştır (Nuruosmaniye 3138/53/b). Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi kendi dönemindeki padişahları daha önceki padişahları örnek göstererek ilme ve ilim adamlarına karşı tuttukları tavır dolayısıyla da üstü kapalı bir şekilde eleştirme yoluna gitmiştir (A.F.15/69/a). Yıldırım Bayezid döneminde ortaya çıkan usulsüzlükleri eleştiren müellif bu eleştiriye yaparken Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerini örnek göstererek bu

padişahların ulemanın sözünü dinlediğini ve onların görüşlerine önem verdiklerini belirtmiştir (A.F.15/22/a). Müellif Kanuni Sultan Süleyman'ı ise Vezir-i Azam Ahmet Paşa'yı herhangi bir sebep olmamasına rağmen Rüstem Paşa'nın işvasıyla katlettiği için açıkça eleştirmiştir (A.F.15/207/b).

Bazı devlet adamları da müellif tarafından eleştirilmişlerdir. Bunlardan Yıldırım Bayezid'in Vezir-i Azamı olan Ali Paşa'yı padişahı yoldan çıkarmakla ve onu şaraba alıştırmakla (A.F.15/22/a) ve Maktül İbrahim Paşa'yı ise Kanuni Sultan Süleyman'a ihanet etmekle suçlamıştır (A.F.15/189/a).

Solak-zâde bazen isim vererek ve bazen de isim vermeden tarih yazarlarını da eleştirme yoluna gitmiştir. Özellikle Yıldırım Bayezid'in intihar ettiğini anlatan tarihçileri tarih bilmemezlikle, bulduğunu yazmakla ve padişahın şanına layık olmayan iftiraları ona yakıştırmakla itham ederek açıkça eleştirmiştir (A.F.15/33/b).

Olayları anlatırken kadercı bir anlayış benimsemiş olan Solak-zâde² bazen de hurafelere yer vererek anlatımını zenginleştirme yolunu seçmiştir. Sultan I. Murad'ın elindeki doğanın elinden uçarak bir camiiinin kubbesine konduğunu ve bu durumdan rahatsız olan I. Murad'ın doğana "kuruyu kal" dediğini ve bunun üzerine kuşun olduğu yerde kurduğunu ve kendisinin kuşun cesedini 1030 tarihinde Bursa'da bulunduğu bir sırada gördüğünü belirttikten sonra "görmesem inanmazdım. Uçurtma sanardım" diyerek bu olay karşısındaki hayretini ifade etmiştir (A.F.15/19/b).

C. Müellifin Üslubu

Solak-zâde Tarihi dil açısından çağdaşlarına pek benzememektedir. Oldukça sade bir Türkçeyle kaleme alınan eserde süslü ve uzun ifadelere yer verilmediği, gündelik konuşma diline yakın bir dil kullanıldığı görülmektedir.

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Nesirde Kullandığı Kafiyele

fakir kâlîl-ül-bizâ'a ve adimü'l istitâ'a
vakâyi-i garibe ve nevâdir-i acibe
kaleme getürüp cem' idem ve bende alâ külli hâl âlemde bir eser koyam gidem
bu abd-i nâ-tuvân takallüt-i ahvâl-i rüzgâr ile biraz perişân
ol kerîmü'ş-şânın ve ol mürebbî-i erbâb-ı irfânın
mazhar-ı ihşanları ve şeb û rûz senâ-hânları
bu vechle ayân ve bu uslûb üzre takrîr û beyân
kimi seyrâncı kimi temâşacı

² "...Hakikat hâl nazar etsen insân dedigi olmaz Hak dedigi olur..." (A.F.15/214/a) "...Kassâm ü kazâ ve kader cihâmî iki birâder miyânında berâber taksîm edüp tahta-ı tâbûtu Cem'e ve taht-ı şâhiyi sultân-ı ferhunde dame ta'yîn eylemiş. Beyt: Alan oldur veren oldur, Eden ol etdiren ol, Yâ bu insan-ı za'yîf etdiği tedbir nedir..." (A.F.15/107/b), "...Nesr: Nitekim ol devrin şu'arâsından birisi mahalle münâsib bu gûna bir küt'a demişdir. Küt'a: Çün be hükmi-i Kadîr-i Kayyûm Kassâm-ı ezel, Tahtla tahta-ı tâbûtu taksîm etdiler, Bahtı gör kim tahta-ı tâbûta verdi Bâyezîd, Tahtı bir Şâh-ı Selîmü't tab'a teslim etdiler..." (N.O.3138/306/b)

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Kullandığı Eşanlamlı Kelimeler

ırz u nâmûs, âbâ u ecdâd, adl u dâd, ahd u misâk, ahd u şurût, bâr u büngâh, bi-hadd u lâ-yu'add, bî-hadd ve bî-hesab, bî-hadd ve bi-payân, bi-hadd ve bi-şümâr, burc u bârû, gâm u elem, garet u hasâret, gavs u feryâd, gayret ve hamiyet, gazâ ve cihâd, güft ü gû, halisen ve muhlisen, harb ü kütâl, havf ü haşyet, hâzır ve âmâde, hâzır ve müheyya, heybet ve salâbet, hüy u hây, hüsn ü cemâl, i'zâz ü ikrâm, ihmâl ü tekâsül, in'âm ü ihsân, inkıyâd ü ita'at, izz ü câh, kaht ü galâ, kâl ü kâl, kuvvet ü kudret, lâf u güzâf, lecc ü inâd, cebe ve cevşen, ceng ü cidâl, dârât u 'ünvân, def' ü ref', devlet ü 'izzet, devlet ü ikbâl, etrâf u eknâf, evbâş u kallâş, feryâd u enîn, feryâd u figân, feryâd u vâveyla, lutf u ihsân, medh u sena, mekr ü al, men' ü def', meşakkat u zahmet, muzaffer u mansûr, nâlân ve giryân, nâle ü efgân, nâle ü zârî, neşv ü nema, nizâ' u cidâl, pend u nasihat, recâ u temenna, rey' ü tedbîr, sâg ve sâlim, şâd u handân, şerr u şûr, şükr u sipas, tek u tenhâ, tevbe ve istigfâr, yagmâ ve târâc, yât u yarak, zabt u tasarruf, zîb ü ziyet

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Kullandığı Zıt Anlamlı Kelimeler

Gâh u bi-gâh, Hall u 'akd, Kibâr u sığâr, Re'âya ve berâya, Rûz u şeb, Yemîn ü yesâr, Zîr ü zeber

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Kullandığı Ayetler

Afâllâhu 'ammâ selef³, (v)elfitnetu eşeddu mine-lkatl⁴, eleyse-ssubhu bikarib(in)⁵, es sulhu hayr(un)⁶, eynel meferr(u)⁷, fe cealehum keaşfin me'kûl⁸, fe hezemûhum bi iznillâhi⁹, fe izâ hiye temûr¹⁰, fefirrû ila(A)llâhi¹¹, ferîkun fil cenneti ve ferîkun fis saîr(saîri)¹², fi kulûbihim meradun¹³, hâtû bûrhânecum¹⁴, ihbitû misran¹⁵, innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn(râciûne)¹⁶, innallâhe azîzun zuntikâm(zuntikâmin)¹⁷, innel fadla bi yedîllâhi¹⁸, irame zâti-l'imâd(i) Elletî lem yuhlak mishuhâ ft-lbilâd(i)¹⁹, irci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye(ten)²⁰, kullu men aleyhâ fân(fânin)²¹, kullu şey'in hâlikun illâ

³ Mâide: 5/95: Allah geçmiştekileri affetmiştir.

⁴ Bakara: 2/191: Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha kötüdür.

⁵ Hûd:11/81: Sabah vakti yakın değil mi?

⁶ Nisâ: 4/128: Sulh daha hayırlıdır.

⁷ Kıyamet: 75/10: Kaçış nereye?

⁸ Fil: 105/5: Böylece onları yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı

⁹ Bakara: 2/251: Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar.

¹⁰ Mülk: 67/16: Yeryüzü sarsıldığı zaman

¹¹ Zâriyât: 51/50: Öyleyse Allah'a sığın

¹² Şûrâ: 42/7: Onların bir kısmı cennete ve bir kısmı cehennemdedir.

¹³ Bakara: 2/10: Onların kalplerinde hastalık vardır

¹⁴ Enbiyâ: 21/24: Haydi delilinizi getirin

¹⁵ Bakara: 2/61: Öyleyse inin şehire

¹⁶ Bakara: 2/156: Allah'a aidiz ve ona döneceğiniz derler

¹⁷ İbrahim: 14/47: Muhakkak ki Allah azizdir, intikam sahibidir.

¹⁸ Âl-i İmrân: 3/73: Lutf Allah'ın elindedir.

¹⁹ Fecr: 89/7-8: Sutuñlara sahip İrem şehrine, O ki beldeler içinde onun bir benzeri yaratılmadı.

²⁰ Fecr: 89/28: Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!

²¹ Rahmân: 55/26: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.

vecheh(vechehu)²², lâ yus-elu 'ammâ yef'alu²³, lem yuhlak misluhâ fî-lbilâd(i)²⁴, eleyse subhu bi karîb²⁵, nasrun minallâhi ve fethun karîb(karîbun)²⁶, selâmun kavlen min rabbîn rahîm²⁷, tilke aşaratun kâmileh(kâmileton)²⁸, tû'til mulke men teşâu ve tenziul mulke mimmen teşâ'(teşâu)²⁹, faktulû-l müşrûkîne³⁰, va(A)llahu 'alâ kullî şey-in kadîr³¹, ve-izâ-lvuhûşu huşîrat³², ve enzelnâl hadîde fîhi be'sun şedîdun³³, ve fethun karîb(karîbun)³⁴, ve huşîre li suleymâne cunûduhu³⁵, ve inneke le alâ hulukîn azîm(azîmin)³⁶, ve lekad ketebnâ fîz zebûri minba'diz zikri ennel arda yerisuhâ ibâdiyes sâlihûn³⁷, ve mâ erselnâke illâ rahmeten lil âlemîn(âlemîne)³⁸, ve mâ liz zâlimîne min ensâr (ensârin)³⁹, ve şâvirhum fîl emr(emri)⁴⁰, ve yensuraka(A)llâhu nasran 'azîzâ(n)⁴¹, vecâhedû fî sebîli(A)llâhi⁴², vekâne hakkân 'aleynâ nasru-lmuminîn(e)⁴³, vekul câe-lhakku vezehekalbâtil(u)⁴⁴, velehu-lcevâri-lmunşeâtû fî-lbahri kel-a'lâm(i)⁴⁵, vemâ-nnasru illâ min 'indillâh⁴⁶, ves selâmu alâ menittebeal hudâ⁴⁷, vesâri'û ilâ mağfiratin min rabbikum vecennetin 'arduhâ-ssemâvâtû vel-ardu uiddet lilmuttekin(e)⁴⁸, yâ dâvûdu innâ cealnâke halîfeten fîl ardî⁴⁹, yâ eyyuhâ-nnebiyyu câhîdî-lkuffâra velmunâfikîne⁵⁰, yef'alu(A)llâhu mâ yeşâ⁵¹, yefrahul mu'minûn (mu'minûne) bi Nasrillah⁵², yevme lâ yenfau mâlun ve lâ

²² Kasas: 28/88: O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.

²³ Enbiyâ: 21/23: O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.

²⁴ Fecr: 89/8: O ki beldeler içinde onun bir benzeri yaratılmadı.

²⁵ Hüd: 11/81: Sabah yakın değil mi?

²⁶ Saff: 61/13: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih

²⁷ Yâsin: 36/58: Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır).

²⁸ Bakara: 2/196: tam on gün

²⁹ Âl-i İmrân: 3/26: Mülkün mâliki olan Allah'ım. Mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden mülkü alırsın

³⁰ Tevbe: 9/5: Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün

³¹ Âl-i İmrân: 3/29; Haşr: 59/6; Enfâl: 8/41: Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.

³² Tekvir: 81/5: Yaban hayatı yaşayan (irili ufaklı) tüm canlılar toplandığı zaman

³³ Hadîd: 57/25: Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık

³⁴ Saff: 61/13: ve yakın bir fetih

³⁵ Neml: 27/17: Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı.

³⁶ Kalem: 68/4: Sen elbette yüce bir ahlâk üzereisin.

³⁷ Enbiyâ: 21/105: Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebûr'da da, "Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır" diye yazmıştık.

³⁸ Enbiyâ: 21/107: (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

³⁹ Mâide: 5/72: Ve zalimler için bir yardımcı yoktur.

⁴⁰ Âl-i İmrân: 3/159: İş konusunda onlarla müşavere et

⁴¹ Fetih: 48/3: Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin

⁴² Bakara: 2/218: Allah yolunda cihad edenler

⁴³ Rûm: 30/47: Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır

⁴⁴ İsrâ: 17/81: Hak geldi, batıl yok oldu

⁴⁵ Rahmân: 55/24: Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O'nundur.

⁴⁶ Âl-i İmrân: 3/126: (vemâ-nnasru illâ min 'indillâhi-l'azîzi-lhakîm): Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır.

⁴⁷ Tâhâ: 20/47: Selâm, doğru yola uyanlara olsun

⁴⁸ Âl-i İmrân: 3/133: Rabbinizin başışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.

⁴⁹ Sâd 38/26: Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık

⁵⁰ Tevbe 9/73: Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol

⁵¹ İbrahim 14/27: Ve Allah dilediğini yapar.

benûn(benûne), Illâ men etâllâhe bi kalbin selîm(selîmin)⁵³, yevme yefirrul mer'u min ehih(i)⁵⁴

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Kullandığı Hadis –i Şerifler

el veledü sırrı ebîhi⁵⁵, et teennî min er Rahman vel acîle fi'l eş şeytân⁵⁶, hayr el umur evsatuha⁵⁷, hubb ül vatan min el imân⁵⁸, hubb-ud-dünyâ re'sü külli hatietin⁵⁹, şâhetil vücûh⁶⁰, tenâkehû tenâselü⁶¹

Manayı Kuvvetlendirmek İçin Kullandığı Deyimler

Aç kurt koyun sürüsüne dalar gibi dalmak, Ata oğula oğul ataya bakmaz oldu, Çiftçi eline düşmüş doğana dönmek, Eli bağlı ciğeri dağlı, Kuskuna kuvvet kamçıya bereket, Okları atılıp yayları basılmak, Ölmüş kanberi azat etmek, Var kuvvetin bazuya getirmek.

Sonuç

XVII. yüzyıl, Mehmed bin Mehmed, Mustafa Koçibey, İbrahim Peçevi, Kâtip Çelebi, Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah ve Mustafa Naima gibi Osmanlı Tarihçiliği konusunda ün yapmış tarihçilerin eserlerini kaleme aldıkları, Osmanlı tarih yazıcılığı açısından oldukça önemli bir dönemdir. XVII. yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığının önemli örneklerinden bir diğeri ise Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin kaleme aldığı ve Solak-zâde Tarihi olarak bilinen Nevâdirü'l Vukû' isimli eseridir. Çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulan eser, Joseph Von Hammer tarafından Osmanlı Tarihi hakkında yazılmış en faydalı hülâsa olarak tanımlanmıştır. Esere ait yurtiçindeki ve yurtdışındaki kütüphanelerde birden çok el yazması eser bulunmakla birlikte bu nüshalar içerisinde Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunan A.F.15 (472) arşiv numaralı nüsha müellifin müsveddesi olması sebebiyle diğerlerinden daha değerli ve orjinaldir. Bu nüsha içerdiği konular, kullanılan kaynaklar bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Esere ait nüshalar, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlasa da bitişi nüshalara göre farklılık göstermektedir. Farklılığın oluşmasında en önemli etken müellifin eserini tamamlayamamasından kaynaklanmaktadır. Müellifin kendi çağdaşı olan tarih yazarlarının gölgesinde kalmasının belki de en önemli sebebinin önemli bir memuriyette bulunmamış olmasından kaynaklandığı söylenilebilir. Örneğin Tacü't-Tevârih'in yurtiçinde ve yurtdışında tespit edebildiğim kadarıyla 120'den fazla nüshasının olması ve

⁵² Rûm 30/4-5: O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.

⁵³ Şuarâ 26/88: O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!

⁵⁴ Abese 80/34: O gün kişi kardeşinden kaçır.

⁵⁵ Hadis-i Şerif: Çocuk Babasının sırrıdır.

⁵⁶ Hadis-i Şerif: "Dikkat ve temkinle hareket etmek Rahmandandır acele etmek ise şeytandır"

⁵⁷ Hadis-i Şerif: "Herşeyin ortasını bulun."

⁵⁸ Hadis-i Şerif: Vatan sevgisi imândandır.

⁵⁹ Hadis-i Şerif: "Dünya sevgisi bütün günahların başıdır

⁶⁰ Hadis-i Şerif: "Yüzler yere sürünsün."

⁶¹ Hadis-i Şerif: Evleniniz çoğalınız.

bunun yanında Solak-zâde Tarihi'nin tespit edilebilen nüsha sayısının sadece 17 olması bu durumun kanıtı olarak görülebilir. Ayrıca eserin toplama bir eser olması ve orijinal olmaması da o dönemde ve öncesinde yazılan eserlere göre geri planda kalması sonucunu doğurmuş olabilir. Müellifin anlatımı zenginleştirmek için kullandığı deyimlerin ve atasözlerinin bugün bile kullanıldığı görülmektedir. Yine o dönemin tarih yazıcılığında anlatımı güçlendirmek için yaygın olarak kullanılan ayetlere ve hadislere çokça yer verilmiştir. Bunun yanında Arapça ve Farsça beyitlerde eserde çokça kullanılmıştır. Eser orijinalikten uzak olsa da gerek dil ve anlatım bakımından çağdaşlarına göre çok daha sade olması ve gerekse olayları uygun bir şekilde özetlemesi sebebiyle Osmanlı Tarihi açısından önemli bir kaynak olma niteliği taşır.

Kaynaklar**Kaynak Eserler**

- Altınay, Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924.
 Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342.
 Edirneli Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276.
 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314.
 Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhül Ahbâr*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.
 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevârih*, İstanbul 1862.
 Selânikî Mustafa Efendi, *Selânikî Tarihi*, İstanbul 1281.
Sülâle -i Selâtin -i Al -i Osman ve Ricâl -i Devlet, TBMM Arşivi, Arşiv No: Hk.187.

Araştırma-İnceleme Eserleri

- Afyoncu, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007.
 Arıkan, Zeki, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:40, s: 69
 Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev.: Coşkun Üçok), Ankara 1982.
 Baysun, M. Cavit, "Hasan Beyzâde Ahmed Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, C:10, 1953.
 Buttanrı, Halil, "Fuâd Köprülü'nün "Osmanlılarda Nakış Tarihine Dair" İsimli Beş Makalesi", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2001
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi", C: 17
 Çabuk, Vahid, *Solak-zâde Tarihi*, Ankara 1989.
 Gelibolulu Mustafa Ali, Nusret-nâme, Hazırlayan: Mustafa Eravcı, TTK Yayınları, Ankara 2014
 Güftü, *Teşrifâtü'ş-Şuarâ*, (Haz. Kâşif Yılmaz), Ankara 2001.
 Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Haz.: Mümin Çevik - Erol Kılıç), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1999.
 Hüseyin TUGİ, *Musibetnâme*, (Haz. Nezih Aykut), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
 Kuruçay, Akif-Dereli, Sabri, *İstanbul'un 100 İlim ve Fikir Adamı*, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2012.
 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996.
 Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
 Özcan, Abdulkadir, "Solak-zâde Mehmed Hemdemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 37.
 Özcan, Emine Sonnur, "Bir Sosyal Tarih Kılavuzu Olarak Târih-i Selânikî", *OTAM*, Sayı:37, 263-288
 Özergin, M. Kemal, "Solak-zâde" *İA*, C: X, s: 749.
 Özkan, İsmail Hakkı, "Muhayyer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 31, s: 22-23.
 Özkan, İsmail Hakkı, "Rast", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 34, s: 462.
 Togan, Zeki Velidi, *Tarihî Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., 1950.
Yeni Türk Ansiklopedisi, "Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi", Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, C: 9.

